

Från friluftsliv till ekosemester

- En analys av hur svensk naturturism har förmedlats under hundra år

From outdoor life to eco-tourism

- Analysis of how wildlife tourism in Sweden has been conveyed over a hundred years

Emma Mattila

Från friluftsliv till ekosemester

From outdoor life to eco-tourism

Emma Mattila

Handledare: Yvonne Gunnarsdotter

Examinator: Kjell Hansen

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2012

Omslagsbild: Emma Mattila, Rovaniemi Finland

Serietitel: nr:

ISSN:

ISBN:

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Naturturism, turism, diskursanalys, STF

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

Uppsatsen syfte är att studera hur naturturism har förmedlats under nittonhundratalet och därmed få en djupare förståelse för hur och varför den har förändrats. Inom ämnesområdet landsbygdsutveckling är det angeläget att förstå vilken typ av naturturism som efterfrågas och varför. Detta eftersom turism är en av Sveriges nya basnäringar och turism på glesbygden i många fall anses vara ett möjligt framgångsrecept för en livskraftig lokalekonomi. Forskningsmaterialet består av Svenska Turistföreningens (STF) årsskrifter där turisternas reseberättelser har publicerats sedan slutet av 1800-talet. En litteraturgenomgång med fokus på utsagor om turismens aktörer, rum och handlingar har gjorts och sedan diskuterats med hjälp av diskursanalytiska verktyg. Empirin från STF: kompletteras också med aktuell litteratur inom turism. Vid analysen har det framträtt två diskursskiften som har uppstått genom förändrade värderingar, sociala praktiker och nya institutioner.

Innehåll

SAMMANFATTNING	3
INLEDNING.....	5
Bakgrund	5
Syfte och forskningsfrågor.....	6
TEORI.....	7
Foucault, Laclau och Mouffe	7
John Urry	9
METOD	10
Diskursanalys.....	10
Avgränsning.....	12
FÖRMEDLING AV NATURTURISM	13
Överklassens möte med vildmarken (1880-1930).....	13
Rummet (1880-1930).....	14
Aktörerna (1880-1930)	15
Handlingar (1880-1930)	18
Allmän semester och folkbildning (1930-1960).....	20
Rummet (1930-1960).....	20
Aktörer (1930-1960).....	21
Handlingar (1930-1960)	23
Ökad turism och uppmärksammande av miljöförstöring (1960 – 1990)	24
Rummet (1960-1990).....	24
Aktörerna (1960-1990)	25
Handlingarna (1960-1990).....	26
Nostalgi, avancerad utrustning och certifierad ekoturism (1990-2010)	27
Rummet (1990-2010).....	27
Aktörer (1990-2010).....	29
Handlingar (1990-2010)	30
DISKUSSION.....	31
Analys av naturturismdiskursens förändring	32
1940-talets skifte.....	32
1990-talets skifte.....	34
Slutord	36
KÄLLOR.....	37

Inledning

I Sverige har det funnits en tradition av att vilja spendera sin lediga tid närmare naturen än var vi vanligtvis lever. Fjällen är exempelvis ett av de naturområden som under hela nittonhundratalet lockat resande och varit ett av landets mest eftertraktade resmål. På femtiotalet gick min morfar på längdskidtur i kostymbyxor och hatt, på sjuttioalet åkte mina föräldrar utförsåkning i nybyggda liftsystem och idag funderar jag på att boka en ekocertifierad snöskovandring i Jämtlandsfjällen. Trots att dessa aktiviteter utspelar sig i samma typ av miljö så har det skett en stor förändring i vilka handlingarna är, i hur relationen mellan lokalbefolkningen och turisterna är samt hur turisten betraktar resmålet. Jag blev intresserad av vilka orsaker som ligger bakom den ständiga förändringen av naturturismen och bestämde mig för att studera hur den har förmedlats under hundra år. Med en tydlig bild av utvecklingen får vi en djupare förståelse för varför dagens naturturism ser ut som den gör.

Bakgrund

Den svenska allemansrätten har gett befolkningen stora möjligheter till att fritt praktisera friluftsliv så som att fritt ströva och övernatta i skog och mark. När människor utövar aktiviteter i naturområden utanför sin vanliga omgivning kallas detta för naturturism (Håård 2012). Naturturismen i Sverige började organiseras i och med att Svenska Turistföreningen (STF) grundades 1884. Den startades av en grupp studenter vid Uppsala universitet och växte sig relativt snabbt till en stark förening med stort medlemsantal. Under hela 1900-talet har föreningen varit både en drivande part och en stark röst inom svensk naturturism. (Sehlin 1985) Varje år så har föreningen gett ut en årsskrift till sina medlemmar. Innehållet i denna har varierat mycket från år till år men i nästan varje upplaga har det funnits reseskildringar gjorda av tidens turister. Det är ett urval av dessa hundratals berättelser som jag har använt mig av för att kunna studera hur naturturism har förmedlats i Sverige de senaste hundra åren.

Turism är en av Sveriges nya basnäringar (Terpsta 2012). I Sveriges Landsbygdsprogram nämns landsbygdsturism återkommande gånger som en viktig komponent i den diversifierade företagsamhet som behövs för en framtida levande landsbygd. Den här uppsatsen ger den historiska redogörelsen för hur naturturism har utvecklats och förmedlats och därmed en förståelse för naturturismens roll idag.

Syfte och forskningsfrågor

I den här uppsatsen beskriver jag hur naturturism har förmedlats i Sverige under hundra år. Jag analyserar därefter hur förhållandet mellan rummet, handlingar och aktörer förändrats och hur dessa omställningar är beroende av den rådande samhällsstrukturen. Syftet med uppsatsen blir därmed att: genom att studera hur naturturism har förmedlats under nittonhundratalet få en djupare förståelse för hur och varför den har förändrats. Mina forskningsfrågor blir därför:

- Hur har naturturism förmedlats under nittonhundratalet?
- Hur har turistens relation till rummet förändrats under tidsepoken?
- Hur har relationen mellan aktörerna (turist, landsbygdsbor, arrangör mm) förändrats under tidsepoken?
- Hur har handlingarna som turisterna utövar förändrats under tidsepoken?

Teori

Den kunskapssyn som genomsyrar denna uppsats ser samhällsutveckling och kultur ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv. Detta innebär att jag utgår från att det inte finns en objektiv sanning utan att mänskligheten formar sin kunskap genom diskursivt handlande vilket innebär att kunskap nås genom kommunikation med andra (Neuman 2003:35f). Eftersom jag studerar nedskrivna utsagor fångar jag upp hur man använde språket för att beskriva naturturism då utsagan skrevs. I språket blir sedan de sociala relationerna synliga och det blir min roll som forskare att se premisser som döljer sig bakom språket. Diskursanalysens huvudpoäng är att studera den mening som språket skapar (ibid.). Då diskursanalysen både är teori och metod kommer jag i detta kapitel att gå igenom det övergripande teoretiska resonemanget som ligger bakom metoden diskursanalys. Det är också med hjälp av dessa teoretiska diskursbegrepp som jag kommer att analysera min empiri. Jag kommer även att presentera sociologen John Urrys teoretiska begrepp för att förstå turism.

Foucault, Laclau och Mouffe

Den franske idéhistorikern Michel Foucault gjorde bland de första och mest grundläggande arbetet till det som vi idag kallar för diskurs. I sina studier har Foucault fokuserat på hur människan har förändrat bilden av sig själv och sin roll i samhället. Genom att använda vetandets arkeologi och studera historiska händelser kan man spåra nutida företeelser till sitt ursprung. Han kom fram till att den mänskliga utvecklingen delvis skett genom olika brott som givit upphov till vad han kallar för *episteme* som är det rådande strukturerade vetenskapsfältet (Lindgren 1998:347). Här menar alltså Foucault att vi även just nu befinner oss i ett *episteme* som ger oss ett visst bestämt och begränsat utrymme för hur vi förstår saker och ting. En annan viktig komponent i den här kunskapssynen är begreppet ”den Andre” som är en benämning för det som inte är jag eller vi (ibid.). ”Den Andre” beskrivs ofta på ett mycket orättvist sätt och detta har att göra med att det ligger i den mänskliga naturen att idealisera sig själv på andras bekostnad. Genom att beskriva den andre så definierar vi oss själva.

Ståndpunkter som det här tänkandet för med sig är att kunskap är kulturbunden och inte historiskt kumulativ. Foucault bedrev ingående studier av exempelvis hur man på 1600-talet fick ett behov av att kategorisera de onormala i samhället för att markera det normala och den moderna skolmedicinens utveckling (Lindgren 2007: 347ff).

Med dessa studier som exempel beskriver Foucault hur förändringar i samhällsstrukturerna i allra högsta grad har påverkat hur individen (*subjektet*) förhåller sig till samhällets institutionaliserade kunskap samt den makt som utövas på henne. Han beskriver att samhället har blivit allt mer normaliserande i sin maktutövning, det vill säga att man har gått från konkreta hårda straff för att tukta människor till att bygga in normaliserande åtgärder i de administrativa maktsystemen. Hos subjektet finns idag en mycket stark inre disciplinering som förmodligen gör att vi är beredda att acceptera sanningar som läggs fram från representanter av den typ av vetenskap som vi accepterar som sann. (Lindgren 2007:347ff) Foucault utgår från att det finns en uppsättning praktiker som gör det möjligt för en viss diskurs att finnas. Denna uppsättning praktiker kallar han *arkivet* (Neuman 2003:37). En diskurs är ett system för skapande av en uppsättning utsagor och praktiker som genom att få fotfäste inom olika institutioner, kan framstå som mer eller mindre normala (Ibid.).

Ernesto Laclau och Chantal Mouffe är professorer i politisk teori i England och har utarbetat en vidareutveckling på Foucaults tankar. De är överens med Foucault om att diskursen inte bara begränsar vad vi skriver utan också vad vi tänker eftersom våra tankar styrs av bindningar så som kunskap och grupptillhörighet. De hävdar också att alla sociala praktiker ingår i den diskursiva processen. Med det menas det att alla sociala handlingar ses som artikulationer som får betydelse (Buchberger 2007:14f). Detta synsätt passar väl in i min uppsats eftersom turism kan ses som en handlingsbaserad konsumtion. De här tankarna liknar också Bourdieus teorier om kulturellt och ekonomisk kapital som även de är relevanta begrepp inom turismforskning. Inom diskursanalysen talar man också om att det pågår en *antagonism* som är en strid om vilken diskurs som ska stå för sanningen.

När en ny diskurs tar över kallas det för *hegemoni* och nya betydelser blir då fixerade. (Buchberger 2007:14f)

John Urry

John Urry är professor i sociologi och har bedrivit mycket forskning inom turism. Han talar om turism som en manifestation av hur arbete och fritid är separerade i olika sfärer i vår moderna sociala praktik (Urry 2002:2). Det begrepp som Urry främst använder sig av är ”The tourist gaze” som översätter till *turiståskådning* i denna uppsats. Åskådningen varierar i olika tider och miljöer av vad som gör den möjlig. Som jag beskrev tidigare så studerade Foucault hur den med medicinska förståelsen för vad som är friskt och vad som är sjukt har förändrats mycket under historiens gång. Precis som den medicinska åskådningen förändras så förändras turismens åskådning. När vi åker på semester åker vi för att beskåda något som för oss är utöver det vanliga. Den här förståelsen för vilka miljöer och platser som är extraordinära att beskåda är socialt organiserat och förändras inom olika sociala grupper, samhällen och tidsperioder. Urry beskriver två typer av åskådningar. Den ena är den kollektiva åskådningen som bygger på att upplevelsen delas med många andra och därmed är servicen kring den specificerad för det. Den andra åskådningen är den romantiska som definieras som att turisten relativt ensam önskar beskåda naturen och platsen (Ibid.). Människor dröjer kvar vid sådant som normalt objektifieras via vykort, fotografier och filmer och därigenom lär vi oss vad som är spektakulärt att beskåda och på detta sätt kan turiståskådningen reproduceras om och om igen. Ett exempel på turiståskådning kan vara att när människor ser två personer kyssas framför Eiffeltornet så ser man inte detta endast som en enskild händelse utan kopplar ihop denna bild med den allmänna åskådningen av Paris som ”Den tidlöst romantiska staden” (Urry 2002:3). Vid studier av turism finner man sådana här tydliga *tecken* och *element* som definierar den för tiden aktuella turiståskådningen (Ibid.).

Metod

Majoriteten av min empiri kommer ifrån en litteraturstudie av STF:s årsskrifter. Jag har också använt mig av facklitteratur inom turism och dess utveckling och därigenom kunnat skapa en förståelse för varför diskursen såg ut som den gjorde under respektive period. Efter datainsamlingen har jag använt mig av metoden diskursanalys för att se vad som är sammanhållande respektive särskiljande i turisternas utsagor.

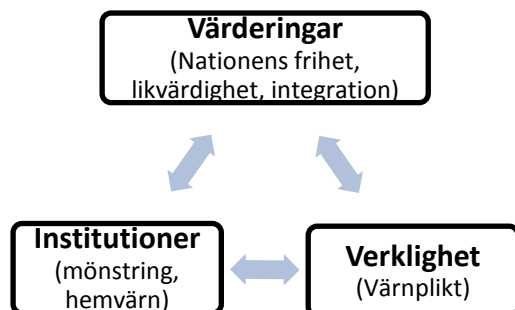
Diskursanalys

Inom diskursanalysen betraktas språket som det som frammanar och konstruerar vår verklighet. Med språket så avgränsas mänskligheten i olika sociala grupper och dessa grupper formas genom att sammansätta individer i olika kategorier utifrån tillhörigheter så som handlingsmönster, åsikter och känslor. Jag har gjort en historisk analys av diskursen inom naturturismen och därmed studerat vad som kvalificerar sig som verkligt och sant på en viss tid och en viss plats. Diskursanalysen är en kritik mot den traditionella historiebeskrivningen eftersom man ser det dokumenterade materialet som selektiva berättelser som på inget sätt är objektiva skildringar. Diskursen blir därför inte endast vad som sägs i ett sammanhang utan också vad som gör det möjligt att säga det. Genom att studera diskursen får man en tydlig bild av hur maktstrukturerna ser ut eftersom utsagorna innefattar kontraster mellan det normala och ”de andra”. En historisk diskursanalys är därför ett utmärkt sätt att se hur diskursiva ramar produceras. (Börjesson & Palmblad 2007:7 ff)

Praktiskt sätt så har jag analyserat mitt material genom att använda mig av en metod för diskursanalys som passar då man undersöker material från en lång tidsperiod. Metoden fann jag i ”Mening, materialitet och makt” av Iver B Neuman. Det är en trestegsmodell där man först utgår från dagens situation och därefter söker sig tillbaka till den period då två diskurser kämpade om makten. I denna skiftesprocess försöker man ta reda på vad det är som tränger undan den andra, hur detta diskursbyte förändrar den diskursiva formationen och vilka minnesfragment som finns kvar från den föregående diskursen.

I arbetet med empirin valde jag att dela in den undersökta perioden i fyra epoker på ca 30 år vardera där jag uppfattade att det fanns sammanhållande trender för hur naturturismen förmedlades. Jag delade också in varje epok i avsnitten rummet, aktörerna och handlingarna. När det sedan var dags för analys valde jag att göra en ny indelning i min sammanfattning av resultatet. I denna indelning separerades diskursens olika delar efter verklighet, värderingar och institutioner. Denna indelning gjordes för att kunna göra en korrekt diskursanalys på materialet.

Mitt mål med analysen var att undersöka hur diskursen som visas i utsagorna aktiverar sociala praktiker (handlingstyper) och hur de nedskrivna påståendena bekräftar eller dementerar dessa praktiker (Neuman 2003:76). Detta kallas för diskursens materialitet och utgår från Foucaults teori om att människors handlingar är determinerade av ”arkivet”, vilket är gränserna för vad man kan uttala, minnas och tillägna sig. Människors handlingsvillkor begränsas av arkivet och till sociala praktiker och dessa är beroende av formella respektive informella institutioner (Ibid:78). Neuman beskriver diskurser som sociala praktiker som äger rum i en viss inbördes ordning i de sociala sammanhangen. De representationer som skapas har en resonans vilket betyder att de reproduceras i praktikerna. Man kan tänka sig denna process som en sluten feed-back-kurva. Jag vill visa detta tankesätt med hjälp av en figur som Neuman använder (Ibid:84). I den slutna feed-back-kurvan nedan visas ett exempel på hur den svenska värnpliktsdiskursen kan studeras utifrån dess verklighet, värderingar och institutioner:

Avgränsning

Jag har valt att använda STF:s årsskrifter som primär empiri eftersom föreningen har varit en stark och under många år dominerande rörelse inom nittonhundralets naturturism. Då turistföreningens verksamhet snabbt utvidgade sig till att pågå i hela landet och i alla typer av miljöer, alltifrån centrala vandrarhem i Stockholm till bergsbestigningar i Kebnekaise, bestämde jag mig för att koncentrera mig på en typ av berättelser. Eftersom det är förmedlingen av naturturism som jag vill studera har jag endast läst berättelser och reportage från aktivitetstyper som fjällvandringar och skidåkning, kajakpaddlingar och cykelsemestrar. Då årsskrifterna som namnet förtäljer kommer ut en gång per år så finns det nu 127 skrifter på vardera ca 400 sidor. Jag har gjort ett urval genom att läsa en till två böcker per årtionde samt valt ut skildringar av de aktivitetstyper jag nämnde ovan. I min resultatdel har jag delat in nittonhundralet i fyra epoker som enligt min uppfattning representerar vissa trender inom naturturismen. Dessa indelningar har jag inte funnit i annan forskning.

Det är både en styrka och en svaghet att använda sig av material från en typ av organisation. Den främsta styrkan anser jag ligger i att föreningens årsskrifter nästintill alltid har haft reseskildringar från enskilda turister. Även om de har varit skrivna för publicering uppfattar jag dem som ärligt skrivna och på detta sätt ger en enkel ingång för att ringa in, den för tiden aktuella, naturturismdiskursen. Det finns också nackdelar med min avgränsning. Eftersom jag av ett specifikt utvalt material har kodat och skapat kategorier innebär det att jag i min uppsats skapar en ny verklighet. Denna operationalisering gör att jag begränsar och definierar vad jag vill mäta (Börjesson & Palmblad 2007: kap 1). För att hantera detta problem har jag försökt att behålla nyanser och utsagor som sticker ut.

Förmedling av naturturism

Överklassens möte med vildmarken (1880-1930)

Svenska turistföreningen startades på 1880 talet av ett antal unga herrar med stort intresse för fjälllivet. I början hade föreningen ett blygsamt medlemsantal där främst aristokrater och män med anknytning till universitetet umgicks. Vid sekelskiftet byggdes det norrländska järnvägsnätet ut och fjällen blev mer lättillgängliga för fler äventyrslystna och medlemsantalet i turistföreningen ökade markant. Även om turisterna blev fler till antalet gav inte föreningen en rättvis bild av hur det svenska samhället såg ut. Den typiske turisten, som han beskrivs i STF:s årsskrifter, i det svenska naturlandskapet i början av 1900-talet var en oftast akademiskt utbildad man från överklassen med ett stort intresse för geografi, geologi och ekologi. (Sehlin 1985:17). Vid den här tiden då den svenska fjällturismen utvecklades var det blandningen av naturupplevelse och prestation som gjorde att fjällvandring ansågs som det ultimata sättet att turista på. I många andra länder såg man också denna trend av vildmarksturism med askes och prestationsmoral. Den mest omtalade av dessa europeiska friluftsrörelser var den tyska rörelsen Wandervogel som var en motreaktion på industrialiseringen (Löfgren 2009).

STF:s grundändamål fastställdes under den här tiden och har sedan dess levt med i valspråket ”Känn ditt land” under hela nittonhundratalet.

Att utveckla och underlätta turistlivet i Sverige.

Att arbeta för spridandet av kännedom om land och folk.

Detta skall ske i fosterlandets intresse.(Mauritz 1902:7)

Ur årsskriften från 1902 ser man följande motivering till föreningens ordspråk ”Känn ditt land”:

Det äktsvenska rop vår förening riktar till varje svensk är:

Känn ditt land! Uppgifterna äro stora och fodrande; sammanhållning, ett litets folk bästa vapen, må här visa sin styrka, då det gäller att bland Sveriges folk öka kunskapen om och kärleken till det sköna land, i hvilket de bygga och bor!

(Mauritz 1902:1)

Som synes så är det här också en förklaring till hur föreningen ser på turism. Deras gemensamma tanke var att om svenskarna tog sig ut i markerna utanför städerna och förstod vilket vackert land de lever i och tillsammans bygger upp en gemensam kärlek till fosterlandet så skulle Sverige stå mer enat och starkt. Här följer utsagor om hur turisterna under den här tidsepoken beskrev rummet, de handlingar som utfördes samt hur aktörerna i berättelserna beskrivs.

Rummet (1880-1930)

När man läser årsskrifterna från tidigt 1900-tal förstår man att det typiska turistmålet för friluftsturisten var den norrländska ”vildmarken” och framförallt fjällvärlden. Kärnan i många berättelser och strapatsernas mål är under denna epok jakten på utsikten. Det är tydligt att det som ansågs vackert och spektakulärt på den här tiden var präglad av romantiken. Den tidstypiska konsten var vid den här tiden mäktiga landskapsmålningar där människan porträtteras som liten i förhållande till den väldiga naturen. (Sjögren 2012). Den romantiska synen på landskapet blir tydlig i alla de resmålsbeskrivningar vars mål är storslagna utsikter över fjällvärlden.

Det ligger i sakens natur att en sådan vidtfamnande utsikt är i ordets fulla bemärkelse obeskriflig. Den kan knappt målas med målarens pensel, mycket mindre med de färger som jag skulle kunna lyckas fånga med språkets palett.(Beckman, Ernst 1902:10)

Bergsområdena beskrevs med stor fascination och naturbeskrivningarna är i dessa berättelser mycket målande. Resenären är hänförd och imponerad och

omåttligt förtjust i den klara fjälluften. Efter en noga beskrivning av all växtlighet och blommor längs bäckarna han passerar på sin väg kommer dessa beskrivningar:

Bästa bilden av denna otroliga rikedom på färger får man, om man tänker sig, att ett stycke av regnbågen fallit ned till jorden och där bundits till en bård längs den sjungande bäckens stränder. (Beckman 1902:7)

För min del kan jag aldrig utan en rysning skrida öfver trädgränsen, där odlingens utposter strida sin hopplösa strid. Man erinras där alltför smärtsamt om människor lifvet, både den enskildes och nationernas. Nederlaget är så vanligt, segern, där den vinnes, så dyrköpt och därtill så half. (Beckman 1902:8)

Jag var just i färd med att packa min kappsäck för hemresan, då jag dukade under för en frestelse. Jag greps av en obetvinglig längtan att åtminstone tre, fyra dagar dricka bergsluft. Ty lämna Jämtland utan att ha satt sin fot i fjällens förtrollande värld det gör ingen godvilligt... (Beckman 1902:2)

I och med dessa tre citat väcks en förståelse hos mig som läsare för hur romantiken satte sin prägel på tiden som var och på vilket sätt naturen objektifierades. Att likna trädgränsens träd för soldater gör det tydligt att svenskarna under denna tid levde med krig närmre inpå knuten och att nationalismen/patriotismen var stark.

Aktörerna (1880-1930)

Turisterna själva är subjektet i alla beskrivningar av naturturismen under denna period. Som skrivet i inledningen av det här kapitlet var turisten alltid från den mer ekonomiskt välbeställda samhällsgruppen. De var medlemmar av STF och ansåg sig vara och sågs också som turister. Både genom att studera hur de beskriver sig själva och hur de beskriver andra aktörer under sina resor får man som läsare en inblick i hur samhället såg ut hierarkiskt.

Och så begaf det sig, jag lämnade >>frack och flärd>> i förvar hos portiern på Östersunds Grand Hotell och dagen efter återfann jag mig själf iförd storstöflar, vadande över bäckarna... (Beckman 1902:2)

Det var dock inte hela socialgrupp ett som problemfritt räknades in som potentiella turister. Kvinnorna var i början av seklet inte någon självklar bergsvandrare men kunde kanske ses bevista bergen så här:

Hyddan ligger, såsom taflan visar, inbäddad bland björkskog, så att även en hängmatta kunde ingå i utrustningen för den, som ämnar stanna någon tid i denna härliga trakt. Hur länge skall det männe dröja tills man här får skåda en sådan där liten sommarkoloni af t. ex. naturälskande målarinnor? Skulle de medföra någon representant för det >mindre täcka> könet (en sådan kan här vara rätt bra att ha både till roddare, bärare, vedhuggare, sällskap och kanske – försvarare).

(Beckman 1902:35)

Jag har studerat hur den tidige 1900-talsturisten beskriver de personer han träffar då han turistar i fjällen. Det fällt många nedlåtande kommentarer om hur samerna eller lapparna som de kallades på den tiden lever och brukar marken. En av författarna i årsskriften har en teori om att svenskarnas förakt mot samerna kommer sig utav att man inte förstår varför de bygger sina bostäder som de gör. I årsskriften 1882 beskriver han den, enligt honom, allmänna åsikten om samerna hos svenskarna så här:

Så kan det slutgiltigen hända, att man får se en lappkåta afbildad ungefär som ett termit-bo eller som en kägla med höjden ett par tre gånger så stor som basens genomsnitt – en konstruktion hvaraf den reflekterande läsaren ej kan draga annan slutsats, än den, att lapparne äro gräsligt opraktiska, som <bygga> sina bostäder så att båsa omkull af första storm!

Det säger sig nästan själft att man sedan ej kan få några synnerligen höga tankar om ett folk, som i afseende på en sådan hufudsak som bostaden, ådagalägger så ringa intelligens och intresse. Och så utvecklas de övriga slutsatserna själmant: att lapparna knappt äro värda att omhuldas.... Att de äro >>dömda till undergång i kampen för tillvaron>>...och slutligen för att använda ett beryktat yttrande, >>att det är bättre ju förr detta sker>>!! (Svenonius, 1892: 4)

Även om ”lapparna” i alla skildringar som jag läst beskrivs som mycket gästvänliga mot turisterna och alltid förser dem med mat och husrum så fortsätter författarna att nedvärdera dem:

Så högt man än i egenskap av turist måste skatta lulelapparna för deras vänlighet, ärlighet och pålitlighet i många stycken, så förstår man dock det stränga omdömet

af en med arbetsförhållanden där uppe väl förtrogen man, att lapparna från det allvarliga arbetets synpunkt äro mindervärdiga. (Cleve-Euler 1912:288)

De som var svenskar och levde i glesbygden där turisterna var på besök beskrevs under den här tiden på ett helt annat sätt än samerna. I årsskriften från 1902 finns en beskrivning av hur en jämtlandsbonde/man har byggt ett hotell för fjällvandrare vid Dromme fjället. Han citeras så här:

Ja nog är det för märkvärdigt. Säger Per Bertilsson, när han en stund stått försjunken i stum åskådning, >>att en ska behöva lära sig te se hur vackert fjället är (Beckman 1902: 14)

Bertilsson menar att han varit liksom ”hemmablind” innan den strida strömmen av tillresande turister kom för att se på utsikten. Nu är han också betagen av dess skönhet. I slutet på sin reseberättelse skriver Beckman så här om sin syn på jämtlänningar. Det är som alltid ett tydligt fokus på att människor är väldigt olika beroende på om de kommer från staden eller landet:

Ja Jämtlands natur är i all sin >>fattigdom>> rik och tjusande. Men ännu högre lär man sig snart skatta det folk som där dväljes. Människonaturen med dess växlande dagar och skuggor är dock till sist af allt det mest fängslande. Och för min del har jag alltid haft en svaghet för bergsbor.(Beckman 1902:39)

I en annan reseberättelse ser vi också en typisk beskrivning av glesbygdsborna. Författaren i reseberättelsen nedan menar att den norrländska glesbygden kräver ett visst psyke hos människan och att den ensamma miljön kan vara rent skadlig för dem som saknar detta:

Uppför den mottsatta dalsidan, förbi enstaka gårdar foro vi. Den ödemarken håller dem i sitt grepp. Människorna där äro ej som andra, ensamheten ligger över dem. För de starka kan den vara av godo, den stärker gemensamheten och gemensamhetens glädje. Men över de svagare trycker den dysterhet eller föder hos dem en känslas oro, som slår ut i grubbel och extatiska rörelser. (Fries 1922:289)

Turisterna under den här tiden hade också oftast med sig både vägvisare och bärare som var unga män från området: ”Kalle och Johan, mina två bärare...”(Fries 1922:289).

Citaten ovan har hjälpt mig att förstå hur hierarkin såg ut mellan de olika aktörerna inom naturturism perioden 1880-1930. Ett av de mest tydliga tecken jag har hittat för hierarkin är hur författarna benämner olika personer. Samerna benämns mycket sällan vid namn utan beskrivs oftast som lappen eller lapparna. De unga glesbygdsbor som agerar vägvisare åt turisterna kallas oftast endast vid sitt förnamn eller bara för bärare, äldre glesbygdsbor benämns oftare med både för och efternamn. Detta kan även ha att göra med ljust åldern på aktörerna men det är tydligt hur respekten för personerna turisten möter varierar.

Handlingar (1880-1930)

De kämpiga och fysiskt påfrestande strapatserna var viktiga element i naturturismen. Efter att ha rott i tio timmar i blåst, sovit i en håla under en sten strax ovanför trädgränsen och allt under stormigt väder var författarens slutkläm ändå denna:

Dagen därpå gick färden vidare söderut, och trots de strapatser, vi genomgått, var det med stor saknad vi lämnade vildmarken bakom oss för att återförenas med civilisationen. (Geete 1922:361)

De nya färdmedlen som blev tillgängliga för allt fler svenskar under 1920-talet innebar ett uppsving för naturturismen då allt fler kunde ta sig ut från städerna och upptäcka platser på ett nytt sätt. Först och främst var järnvägen i Sverige liksom på många andra platser banbrytande för utvecklingen/ökningen av turismen i norra Sverige. Även bussförbindelserna talas det mycket varmt om i dessa skildringar. Det berättas även om cykelutflykter i mängder av olika landskapstyper och som synes i citatet nedan var fordonsutvecklingen välkomnad in i turismverksamheten:

Är man lycklig innehavare av en bil eller motorcykel, går färden lättast, men även en enkel trampcykel duger. Och en färds till fots på några kilometer, resp. mil, bör ej avskräcka någon då det gäller att lära känna sitt eget land, eller i detta fall åtminstone en rätt stor del därav. (Geete 1922:351)

En annan handling som jag i min litteraturgenomgång över denna epok finner mycket vanlig är att stanna hos glesbygdsbor för att äta och sova en natt. När man var ute som turist i glesbygden verkade det alltid som att man blev gott mottagen av invånarna så fort man knackade på. I allt jag läst blir författarna bjudna på husrum och mat:

Till behaglig omväxling med vår visserligen välsorterade proviant får vi de norrländska specialiteterna, stadig filmjolk och gravlax och tunnbrö, av de engelska turisterna döpt till >>newspaper>>, ett bra namn. Och det välsignade kaffet med getost eller getmjölk, som duger bra i brist på grädde. Allting pryder det sköna. (Fries 1922:293)

Det beskrivs att vissa ”nybyggarlappar” gynnar turismen i och med att de under sommartid öppnar upp sina hem för turister. Författaren uttrycker önskemål om fler turiststugor längs med leden. Hennes övriga tankar om förbättringar för turisterna, exempelvis att fler nybyggare borde ordna med kafé/matbispisning:

För min del kan jag inte tro att hvarken motorbåtarna eller kaffet skulle fördärfva Sjöfallslandskapet karaktär så länge man undviker att genom ordnad mathållning locka dit alltför passiva turister. (Cleve-Euler 1912: 291)

Allmän semester och folkbildning (1930-1960)

I årsskrifterna från den här tidsperioden märker jag tydligt att STF har blivit en mycket bredare rörelse med medlemmar från fler samhällsklasser. En stor anledning till detta var att semester lagstadgades i Sverige år 1938 och då fick alla arbetare rätt till två veckors semester. Buss och tågförbindelserna blev fler och det var ett uppsving av människor som tog sig ut i stadsnära skogar på sina lediga dagar.

Rummet (1930-1960)

Årsskriften 1932 inleds med bilder på kraftledningarna, modern industriarkitektur, stålverk, bruksmiljöer men också kyrkor i Stockholm och lappländsk natur. Det är tydligt att det i samhällets turistsfär finns ett ökat intresse för det av människan konstruerade och samhällsnyttiga. I årsskriften från 1932 skriver Nils Horney en uppsats om den relativt nya företeelsen att fabriksarbetarna i staden på veckans lediga dag i allt större utsträckning började ta sig ut i naturen för att vandra. Unga stockholmare gick med i nybildade vandringsklubbar och gick ut för att ”återupptäcka” naturen. (Horney: 1932). I och med denna typ av skildringar märks att rummet för naturturism har vidgats. Även närmiljön har blivit exotisk för den hårt slitande industriarbetaren i staden.

Främst tack vare busstrafikens utveckling kan vandringsentusiasten lätt och ledigt förflytta sig genom mer eller mindre trista förstadsområden, hinna fatt till den tillbakavikande landsbygden och genomströva den från en mångfald av utgångspunkter. (Horney 1932:199)

På det tidiga fyrtioåret märks stora skillnader i hur miljön turisterna vistas i beskrivs. Då största delen av Europa under dessa år var plågat av andra världskriget var Sveriges beredskap mycket hög. Detta innebar att kustrensorna, som var traditionella rekreationsplatser, befolkades av soldater som byggde in vapen i dolda bunkrar med försvarsvapen runt om i skärgården. Beskrivningar från dessa områden där kriget gör sig påmint i Sverige är positiva och den enande nationalismen syns tydligt i beskrivningarna av detta som synes nedan:

Med djupt intresse följer mannarna det skådespel som utspelas när en viss karakteristisk naturform ingår förening med det yttersta alster av mänsklig teknik och uppfinningsrikedom (Malmberg 1942:312).

Trots mycket nya förändringar finns fortfarande den traditionella hänförelsen av den norrländska vildmarken kvar:

Ingen kamerabild och ingen målning med ord och pensel kan göra den rättvisa. De kan aldrig fånga de väsentligaste: känslan av gränslös vidd och salig frihet. (Selander 1942:359)

På femtiotalet hade STF ett stort antal vandrarhem runt om i Sverige och alla skildringar som jag finner av vistelser i dessa är otroligt positiva. Här nedan följer iakttagelser som en lärarinna på resa med sina elever gör på tidigt 50-talet:

Vi tillbringade flera härliga dagar i Särnaheden, ompysslade av fru Landgraff och Ann Mari i kaféet. Jag skulle vilja sjunga en lovsång om STF och vandrarhemmen. Utan STF hade vår skolresa varit ogenomförbar. (Flodin 1952:291)

Det bråkas så mycket om att en svenska inte kan tala med någon som han inte är presenterad för. Tanken är komisk på ett vandrarhem. Denna första kväll i Heden stod alla gästerna och snattrade utanför dörren. Ingen kände den andre och vi hade fantastiskt roligt. (Flodin 1952:292)

Aktörer (1930-1960)

Skolbarn var en ny grupp som STF uppmuntrade att resa och lära känna sitt land. Uppmuntran stärktes genom att föreningen började med att förmedla resebidrag till klasser. De flesta resor gick till storstäderna Göteborg, Stockholm men också Gotland var många skolklassers drömresmål. Det var också många klasser som åkte till fjällen och landskap som Dalarna och Jämtland på skolresa.

De 25 000 kronor, som STF varje år utbetalar i detta syfte och som gör det möjligt för svensk ungdom att årligen för en ringa kostnad resa i vårt land, göra sig förtrogna med vårt eget och värdesätta det, torde kunna jämföras med fruktbar sådd som faller i god jord (Lundqvist 1952: 301).

Under denna epok var det fortfarande till största del akademiker som hängav sig åt att turista i fjällen. Många av författarna i årsskrifterna slog ihop detta nöje med att samtidigt gå på expedition för att inventera flora och fauna. I 1942 års årsskrift finner jag denna del av en utsaga om att det var svårt att få tag på bärare:

Efter att ha tillbragt en dag vid telefonen, hade han ordnat med bärare åt oss. Den ene var nybyggaren och postförsäljaren Teodor Nordlund från Parkijaur. Enligt Wästfelt skulle denne vara på en gång >>en gammal fjällräv>> och självaste >>fiskgjusen>>. Något klenetrogen läsare kanske tvivlar på att en då sällsam korsning existerar; men jag kan intyga att beskrivningen stämde. Den andra var nomaden – han höll själv styvt på titeln – Per Pirak. Nordlund försäkrade oss på förhand, att Pirak var >>en verkligt elegant lapp>>. Också detta befanns vara alldeles sant: av oss alla var Pirak den ende som varje morgon, vilket busväder det än var, med oföränderlig heroism rakade sig och borstade tänderna vid någon bäck. Bättre följe än de två kan ingen önska sig. (Selander 1942:344)

I det här citatet blir det tydligt att relationen mellan aktörerna har förändrats en del sen den första epoken. Båda bärarna benämns med för och efternamn men den mycket häpna beskrivningen över att sammen Per Pirak var en hygglig och renlig människa avslöjar vilket som var den vanliga uppfattningen om samerna hos turister på fyrtiotalet. Som skrivet i avsnittet om förändringen av rummet så tog sig de inomhusarbetande stadsborna sig ut i naturen på sin fritid. Stadsbefolkningen gick med i vandringsklubbar, besökte sevärdheter i andra städer, bodde på vandrarhem och även skärgården blev en populär miljö föra att bygga sommarstuga/sportstuga.

I tiotusental färdas stadsbor ut mot skärgårdsvärlden så snart semestrar och helger gör det möjligt (Svensson 1962:159).

Handlingar (1930-1960)

Den hastiga urbaniseringen och industrins instängda arbetsliv skapade en kollektiv längtan hos städernas arbetare att på sin fritid komma ut i naturen. Som beskrivet i stycket ovan om det förändrade rummet så blev under den här epoken städernas närmiljö också en arena för naturturism då många på sina helger och semestrar ville ut i friska luften. Så här förklarar en författare år 1932 anledningen till att vandringsklubbar har blivit så vanligt förekommande i städerna:

Detta behov av att återvända till naturen är väl i grund och botten ingenting annat än en sund och naturlig reaktion mot den modärna myrstackstillvaron. Ett utslag av självbevarelsedrift hos människor, vilkas vardagliga gärning är att nötas som kuggar i samhällsmaskineriet, vilkas liv regleras av klockslag och tidtabeller och som kanske funnit att den modärna tävlingsidrotten ej förmår ge dem den slags avspänning och rekreation, som de främst behöva” (Horney 1932:205)

Fiske och en del jakt var en vanligt förekommande aktivitet inom naturturismen. I en reseberättelse av Carl Fries hittar jag denna beskrivning av hans tankar om hans tankar när en person i hans grupp skjuter ett vilt djur:

Något av unga dars heta jägarblod forsar ännu inom mig, hårt dunkar hjärtat i bröstet. Dock aldrig mer vill jag se ett villebråd blodigt och dött för ett skott från mitt gevär. Men till flydda tider återgår min tanke än så gärna. <Djurskyddstant> är jag icke. Enligt min åsikt ha våra inhemska vilda djur betytt så mycket för svenskt allmoges liv och gärning under svunnen tid att de ha sin givna plats på Skansen, de lika väl som Häsjöstapel, lappar, träskedar, kullor, magiska örter, folkdanser och annat vackert och fromt (Fries 1932:318).

Det här citatet speglar den framåtsträvande och ständigt moderniseringsfokuserade samhällsandan som genomsyrar utsagorna under den här epoken. Att traditionella kulturer och företeelser numer hör hemma på friluftsmuseum Skansen i Stockholm visar på hur denne turist anser att också naturturismen bör moderniseras på samma sätt som övriga samhället.

Ökad turism och uppmärksammande av miljöförstöring (1960 – 1990)

I mitten på 1960 talet blev massturismen ett internationellt fenomen och att åka på charterresa blev allt vanligare i Sverige. Från och med då kunde alla turistmål jämföras med liknande platser utomlands. När man väljer att turista i sitt hemland betyder det samtidigt att man väljer att inte åka utomlands för att turista. Detta har lett till att varje land har valt att specialiserat sig på att erbjuda vissa typer av resmål och objekt att komma och beskåda. (Urry 2002:45 ff) Under den här epoken exploderade antalet campingar och sommarstugor runt om i Sverige. De flesta stugorna byggdes vid vatten eller i fjällen och de skulle helst inte ligga alltför långt bort från närmaste tätort. Det som tidigare hade varit överklassens exklusiva sommarorter fylldes nu på med personer också från den vanliga medelklassen. (Löfgren 1999:129 ff) I utsagorna från den här tiden märks den allmänna uppfattningen om att semester är något alla behöver för att må bra och att turista i naturen är hälsosamt och stärkande. Naturturismen är välorganiserad och lättillgänglig och befolkningen får allt längre semester att spendera. Framåt 1970-talet märks en oro över den eskalerande avbefolkningen av landsbygden samt en oro över miljöförurening. Här följer utvalda utsagor från epoken:

Rummet (1960-1990)

En stor skillnad från tidigare decennier är att utsagorna nu mer positivt beskriver hur lätt och snabbt turisterna kan ta sig till platsen. Tillgängligheten är större, anläggningarna kan ta emot stort antal gäster. Något av den tidigare så eftersträvarsvärda ensligheten och idén om att vara nästintill ensam med naturen är inte längre lika essentiell för en lyckad naturupplevelse. Om detta vittnar följande citat: *Fjällen är lättillgängliga utan att vara menlösa* (Hörstadius 1972:225), och *"Här finns fina sandstränder och ett av landets bästa öringvatten alldeles intill E4"* (Lundqvist 1984:240)

Platser där naturturisterna började irritera sig på den ökande miljöföroreningen var under den här tiden främst skärgården. På sextioalet finner man i Svenssons text om fritidsboende på skärgårdsöar denna irritation:

Storstaden kastar sin rötslamsbarriär mellan friskt hav och kustland och samtidigt sänder sina rekreationsbehövande folkmassor ut i skärgården borde, för att främja sina egna intressen, förstå de förpliktelser de har mot denna natur. En första tacksam gest borde vara att vi stadsbor bildar en fast front och en stark opinion mot de myndigheter som har för avsikt att börja en organiserad vattenförorening i havet utanför vår skärgård (Svensson 1962:171).

Rummet förändras också i och med att fler turister önskar turista i samma område. Hur skulle exploatering av dessa markområden ske? I den här berättelsen upptäcker jag de första funderingarna på att turistområden skulle bli en positiv ekonomisk kraft som bidrog till landsbygdsutveckling:

Ett gemensamt mål hade arbetsgruppen för ögonen, nämligen att ge så många som möjligt tillfälle att få njuta av detta natursköna stycke av dalarnas fjällvärld (Eek 1972:306).

Aktörerna (1960-1990)

I många av de reseberättelser eller miljöberättelser som finns genomförförfattaren, som i de flesta fall är stadsbo, en samhällsanalys av hur det socialt och ekonomiskt ser ut på platsen. På sextioalet börjar det i berättelserna märkas en spirande oro för den avfolkning som sker på landsbygden där turisterna exempelvis äger sommarstugor:

Av alla förändringar som sker på öarna i nutiden är avfolkningen den mest iögonfallande, också den gravaste med tanke på framtiden; särskilt är avflyttningen av unga flickor och kvinnor ödesdiger (Svensson 1962:160).

Det är ett anmärkningsvärt förhållande i hela området att nya hus skjuter upp som svampar medan den bofasta människan sakta försvinner ut ur bilden (Svensson 1962:170).

Skärgårdens behag är inte bara den väna och omväxlande naturen, utan upplevelsen av landskapet blir rikare om där finns bofasta och produktiva människor (Svensson 1962:171).

Handlingarna (1960-1990)

På sextioalet ser vi också en diversifiering av vad som räknas som aktiviteter för turism. Här är exempel på aktiviteter från Dalarna som i årsskriften 1972 kallades för Sveriges mesta turistlandskap:

Vårvinterns skidturism i Dalafjällen, Vasaloppet i Mora, Midsommarfesterna i siljansdalen, kyrkbåtsrodd och Himlaspel i Leksand, bygdespel i Nås och Malung, motorcykeltävlingar i Hedemora (Aldskogius 1972:105)

Efter expanderingen av turismen i skidorten Idre så resonerade en författare i STF:s årsskrift så här om utvecklingen:

Nej, någon patentmedicin mot avfolkningen utgör turismen troligen inte. Men vad anläggningar, i den form som skisserades, kunde betyda i sjukdomsförebyggande och hälsobringande syfte är emellertid en fråga som mer och mer diskuteras (Eek 1972:308).

Totalt var 60-talet personer sysselsatta i meningsfullt arbete. Men det räckte inte enbart med detta. Stiftelsens styrelse sökte på alla sätt finna vägar för en än mera fullödlig sysselsättning.(Eek 1972:312)

Ett trivsamt vårdshus med barservering och kapacitet för 100-talet gäster svarar för att den som tröttnat på att självhushålla i stugan, kan finna möjlighet till variation. Utbyggnad av vårdshuset pågår. Underhållning, danskvällar m.m. ingår i programmet (Eek 1997:315).

Nostalgi, avancerad utrustning och certifierad ekoturism (1990-2010)

Det som kom att präglade den senaste epoken inom naturturismen var en intensifiering av den globaliseringseffekt på massturismen som jag nämnde under epoken 1960-1990. Den genomsnittlige svenska turistens ekonomi är betydligt större än den tidigare har varit och det satsas mer än någonsin på svensk turism då denna har blivit en av landets nya basnäringar. (Terpstra 2011) Förmedlingen av naturturismen är formad av tidens medvetenhet om klimatförändringar och andra hot mot miljön. Min uppfattning är att den svenska naturturismen och STF nischer sig som leverantör av miljövänliga resalternativ eftersom förutsättningarna finns och det ligger rätt i tiden. Ekologisk turism är en ny gren inom natur och kulturturismen och i Sverige finns märkningen ”*Naturens Bästa*” som är en certifiering som innebär att företaget erbjuder ekologisk turism vilket är en ny gren inom naturturismen. Den ekologiska turismen finns i många länder och är en affärsidé som gör att kommersiell turism kan kombineras på ett hänsynsfullt och fruktbart vis med traditionella ekonomier och ursprungskulturer (Ekoturismföreningen). Jag finner också en ökad diversifiering av aktiviteter inom naturturismen, en ökning av konceptresor och stor hänförelse hos turisterna för det som är traditionellt och genuint.

Rummet (1990-2010)

Det jag finner extra talande för beskrivningarna från den här epoken är en nostalgisk ton som genomsyrar många av utsagorna. Turisterna imponeras av gamla byggnader och klassiska utsmyckningar:

”Vi står nere vid den gamla verkstaden. Med vår tids ögon är det en mycket vacker och idyllisk miljö. Försommaren gör sitt till. Syrenerna och fruktträden blommar för fullt i den före detta skepparbostadens vildvuxna trädgård. Föreningen Allmogebåtars väl inoljade och tjärade träbåtar i hamnbassängen fullbordar idyllen.”(Andersson 1992:152)

Jag tar mitt rum i besiktning, tittar runt i huset och förundras över den genuina och hemtrevliga miljön. Röda pelargoner, blommiga vaxdukar och orange plastlampor blandas med gamla ekmöbler och vackra handmålade väggar från 1700-talet. I köket står några gäster och lagar kvällsmat. (Andersson 1992:154)

I årsskriften från 2011 finner jag denna fundering över konceptresornas roll, som exempelvis Kungsleden (44 mils vandring genom de svenska fjällen):

>>Ingen skulle komma på tanken at gå mellan Abisko och Hemavan i ett svep, om inte Kungsleden fanns som ett begrepp. Det räcker inte med ett nätverk av stigar. Det måste också finnas ett namn, en helhet, ett sammanhang och en kontext. Det är på grund av namnet som en del vandrare går de 44 milen i ett svep, eller betar av några delsträckor om året för att tillslut ha gått dem alla>> (Ottosson 2011:89)

Den allmänna förståelsen för klimatförändringar som konsekvens av förbränning av fossila bränslen och vikten av att värna miljön märks i utsagorna. Men den nya mer miljövänliga energiproduktionen i form av vindkraft är ett störande element i den klassiska landskapsbilden:

Jag blir inte förvånad över gästfriheten som jag har stött på så många gånger här i den norra delen av landet. Erbjudandet blir inte mindre generöst när vi förstår att han driver sin kyl på gasol. Här ute finns ingen el. Bara en massa frisk luft och en känsla av en ganska ömtålig ödslighet. Vi ser den lilla vindkraftsparken på fastlandet. Tio snurror. Det finns planer på flera hundra i vattnet utanför Stora Räbben. Rent tekniskt är det säkert ett bra ställe för vindkraft, men det är känslor som rört upp känslor i den lokala opinionen. (Wike 2011:74)

De många miljöföreningarna gör sig påminda och förändrar rummet. På 1990-talet beskrivs nedskräpningen så här:

Därför är havet inte så skimrande längre. Något stör tyvärr synintrycket. Orosmolnen är många över Bohuslän och frågan är hur vi ska få dem att skingra sig. Bara vi människor kan påverka utgången. Övergödningen och utsläppen giftiga ämnen i Skagerack är ett av problemen. Mest iögonfallande är dock nedskräpningen (Carlsson 1991:101.)

”Bohuslän har blivit Nordsjöns soptipp. Det är definitivt ingen överdrift.”
(Carlsson 1991:101)

Aktörer (1990-2010)

Efter att ha läst turisternas utsagor från denna epok så tycker jag de personer som turistar i naturen är en relativt heterogen grupp. Män, kvinnor och barn i alla olika åldrar men den övervägande gruppen kan nog ändå vara den som en författare beskriver i årsskriften från 2003:

Jag är nog på sätt och vis en typisk medlem av STF av i dag: 50+, välutbildad som gjort klassresan, engagerad i kultur och miljöfrågor, van vid friluftsliv av alla de slag och bredd att bo nästan hur enkelt som helst. (Hellström 2003: 12) Jag tillhör en grupp som fortfarande urskuldar inköp av ny bil, mer exklusiva kläder och vardagsmat med doft av lyx. (Hellström 2003: 12)

I utsagorna från naturturism i fjällen har samerna alltid blivit beskrivna. Under den här epoken så har samerna som aktör en helt annan roll än tidigare. Nu är det många samer som driver turistföretag:

Per-Åke Labba har alltid varit renskötare men de senaste åren har det blivit allt svårare att få det att gå ihop med renskötseln. Därför bestämde sig Per-Åke och en kollega i Samebyn för att satsa på turism för ett par år sedan (Pettersson 2003:134).

Många av de äldre håller hårt i sina semesterpengar och anser att de redan vet allt de behöver om samer och samisk kultur. De unga resenärerna i Samleand har ofta en större upptäckarlust, och ser styrkan i att använda en guide som kan berätta om så väl natur som kultur. Det är bland den uppväxande generationen som den framtida potentialen finns, anser Per-Åke. (Pettersson 2003:136)

En annan typ av turistföretagare beskrivs så här:

Hansi Gelter, han som bjuder på kaffet, bor på tomten precis vid vattnet och jobbar egentligen som lärare och forskare inom turism och upplevelseindustrin på Luleå Universitet. Uthyrningen och guideverksamheten är mer som ett sommarjobb men är Piteås enda kajakuthyrning. (Wike 2011:64)

Här är en ung tursits intryck från en fjällstuga som också bekräftar tesen att gruppen är mycket mer diversifierad än tidigare:

I Abiskojaurestugan möts människor i alla åldrar. Här finns gamla fjällrävar som har varit med förr. En del har väl använda utrustningar medan andra har skaffat

sig modernast tänkbara friluftsgrejer. Här möter den oerfarna den erfarna, gammal möter ung. Här möts män och kvinnor, ja man till och med sover i samma rum fastän man inte känner varandra.(Andersson 2003:144)

Handlingar (1990-2010)

Många samer driver turistföretag i fjällvärlden och har på så sätt en helt annan möjlighet att styra turistaktiviteterna i området:

Genom att samerna själva utvecklar den samiska turismen och guidar turisterna har de bra möjlighet att styra turismens utveckling och besökarna till områden och tider där så liten påverkan som möjligt görs på renskötsel eller bisysslor som hantverk, jakt eller fiske innebär turismen att samerna träffar och jobbar med många nya människor (Pettersson 2003:134).

Samtidigt betonar Per-Åke att man under vandringarna inte behöver prata så mycket. Turisterna förväntar sig tystnad och lugn (Pettersson 2003:134).

I följande utsaga finner jag tecken på att aktiviteterna som naturturismen erbjuder är mycket mer diversifierade än tidigare samt att utrustningen har blivit mer avancerad och anpassad till de olika aktiviteterna.

Fjället har blivit en arena för en mängd aktiviteter och andra aktörer. Äventyrstrenden är tydlig. Bland de traditionella skidåkarna, som fortfarande är den största gruppen vintertid, finns numera snöskovandrare med bräda på ryggen och avancerade telemarksskidåkare med hjälm på huvudet. Den klassiska fjällanoraken har bytts ut mot trikåer i konstmaterial.(Andersson 2003:144)

Globaliseringen gör sig påmind i vad aktörerna äter.

Viken ligger helt i lä och snart vankas det krämig risotto med parmesan, lufttorkad skinka och ett glas rött vin. Vi sitter länge och njuter av maten, vinet och solnedgången och känslan av att trött men ren och lycklig snart få krypa ner i sovsäcken. Slutsats: att prata med folk på plats är bättre än alla guidetexter i världen.(Wike 2011:75)

Diskussion

I resultatet från min litteraturgenomgång har jag funnit att stora förändringar har skett i relationen mellan aktörerna, förhållandet till rummet och vilka handlingar som utförs. Här nedan finns en sammanfattning av det empiriska materialet från de olika tidsperioderna sorterat i värderingar och institutioner för att göra en den typ av diskursanalys som jag beskrev i teorikapitlet.

Värderingar	Institutioner
Naturturism 1880-1930	
Vildmarken är vacker Samerna anses ointelligenta Stadsbor är mycket olika landsbygdsbor Kvinnor är inte turister	STF Universiteten Lokala vägvisare Överklassen Fjället
Naturturism 1930-1960	
Teknikutvecklingen är positiv. Turistar gärna i grupp. Samhällsbyggandet är viktigt Naturen ses mer som samhällsresurs än som vacker Kvinnor och barn är turister Samerna ses som exotiska	STF Utbyggd infrastruktur Vandrarhem Skolresebidrag Allmän semester
Naturturism 1960-1990	
Det är hälsosamt/nödvändigt med semester Oro över miljöförstörelsen och nedskräpningen Oro över avfolkningen på landsbygden.	STF Turistorter Utmärkta vandrings/skidleder Bra infrastruktur
Naturturism 1990-2010	
Medborgarna välmedvetna om miljöförstörelsen och klimatförändringar Traditionella och genuina företag värderas högt	STF Ekocertifierad turism Turistföretag drivna av samer. Professionellt utbildade guider.

Analys av naturturismdiskursens förändring

I mitt material har jag funnit att det har pågått en antagonism om vilken diskurs som ska stå för sanningen. Under århundradet har jag funnit två diskursbyten eller hegenomier där nya betydelser har blivit fixerade. Denna tolkning har jag kommit fram till genom att studera hur värderingarna har förändrats och hur detta har uttryckts i handlingar. I detta analyskapitel kommer de två diskursskiftena att presenteras och med utgångspunkt i dessa två skiften kommer forskningsfrågorna att besvaras i och med förklaring av följande punkter:

- Förändring av turistens relation till rummet.
- Förändring av relationen mellan aktörerna (turist, landsbygdsbo, arrangör mm) under tidsepoken
- Förändring av handlingarna som turisterna utövar

1940-talets skifte

Det första ägde rum på fyrtioalet som ett resultat av den lagstadgade allmänna semestern tillsammans med trenden hos den stora massan att spendera fritiden på landet utanför staden. Denna kombination gjorde att STF som institution förändrades och välkomnade en mycket större del av befolkningen att på organiserat vis turista i den svenska naturen. Det blir tydligt i turistens relation till rummet eftersom den romantiska synen på vildmarken byts ut mot ett mer samhällsekonomiskt synsätt. Turisterna betraktar naturen som möjliga resurser till välfärd istället för som tidigare något vilt och otämjbart men vackert. En annan självklar förändring av rummet är Sveriges utbyggda infrastruktur som gjorde det möjligt för befolkningen att ta sig ut i storskogen, fjällen och skärgården. Förändringen i relation mellan aktörer är också tydlig vid det här diskursskiftet. Eftersom det är en mer diversifierad grupp med turister så minskar klasskillnaderna mellan turist och invånarna i turistområdena. Även stora förändringar i turisternas handlingar uppkommer vid den här tiden. Från att naturturism har förmedlats som någonting som turisterna ofta gör själv och fokus har legat

på den egna kraftansträngningen och naturupplevelsen så förändras den till att vara ett mer kollektivt nöje. Grupper som exempelvis skolklasser åker till fjällen och vandrarhemmen skapar miljöer för att gemensamt med många andra spendera sin semester. Detta fenomen har uppträtt inom många olika områden och miljöer för turism. John Urry beskriver företeelsen som att den kollektiva åskådningen tar större plats än den tidigare romantiska åskådningen. Den romantiska åskådningen har under alla tider omfamnats mer av övre medelklassen och överklassen medan den kollektiva åskådningen har omfamnats av undre medelklassen. De två åskådningarna kräver olika industrier/institutioner för att möta turisternas krav. Då efterfrågan på den kollektiva åskådningen blev större än den traditionella romantiska ändrades också den rådande diskursen för naturturism (Urry 2002:42). Detta är ett mycket tydligt exempel på den slutna feed-back-kurvan som finns inom diskurser. Här ser vi hur värderingen att uppleva naturen kollektivt är mer efterfrågad än den traditionella vilket tar sig uttryck i de sociala praktikerna så som att bo tillsammans samt att resa i grupp. Detta efterfrågar institutioner såsom vandrarhem, restauranger och bättre förbindelser. I och med att dessa variabler samverkar uppkommer också den resonans som innebär att handlingarna och värderingarna reproduceras och den nya diskursen bibehålls.

Det diskursiva skiftet vid den här tidpunkten lämnade efter sig minnesfragment och avtryck i den nya naturturismdiskursen från den som dominerade under epoken 1880-1940. I turistens relation till rummet är detta tydligt i och med att den fysiska ansträngningen samt hänförelse över vacker natur fortfarande beskrivs som en viktig del av upplevelsen. I anknytning till rummet står också turisternas handlingar som färgas av den föregående diskursen. Det tydligaste minnesfragmentet är att den klassiska fjällvandringen fortfarande betraktas som ett av de bästa sätten att uppleva fjällen på. I och med att det då finns en viss del romantisk åskådning kvar inom naturturismen. Även spår från de tidigare relationerna mellan turisten och lokalbefolkningen finns kvar. Det blir främst tydligt i sättet som samerna beskrivs som mycket exotiska och annorlunda i utsagorna.

1990-talets skifte

Min tolkning av resultatet är att ett andra diskurskifte ägde rum i mitten av 1990-talet. Detta var ett resultat av den påtagliga och synliga miljöförstörelsen samt den nya kunskapen om att utsläpp av växthusgaser orsakar global uppvärmning och klimatförändringar. Den allmänna kunskapen och de nya värderingarna blev att naturen är sårbar och att den måste värnas. Detta gick emot den tidigare natursynen som hade präglat naturturismdiskursen sedan fyrtioåret då naturen betraktades som resurser till välfärd och en stor outtömlig källa till rekreationsområden. I utsagorna syns tydliga tecken på dessa nya värderingar och att nya typer av aktiviteter inom naturturism efterfrågas men även att de traditionella aktiviteterna upplevs och betraktas på ett annat sätt. Det som jag i resultatdelen från 1990-2010-talet beskriver som en allmänt förekommande nostalgi är en betydande del av den nya diskursen. Gamla genuina miljöer blir viktiga för människor, dels för att det ger en känsla av något gediget och hållbart men också för att det påminner om den tid då natursynen var annorlunda och världen ansågs mindre komplicerad. Allt detta ser jag som en förändring av turistens relation till rummet.

Denna observation stämmer överens med filosofin om det postmoderna samhället där tron på det ”moderna projektet” dvs. på mänsklighetens frigörelse genom framsteg ifråga om vetenskap, teknik och rationalitet har gått förlorad (NE, Postmodernism 2012). John Urrys förklarar skillnaden mellan turisterna i det moderna samhället och de i det postmoderna på följande sätt: I det moderna samhället accepterade turisterna att behandlas som en stor odefinierad massa som alla erbjöds samma typ av service medan turisterna i det postmoderna samhället efterfrågar en mer personlig service. Urry analyserar dessa nya postmodernistiska företeelser med hjälp av ett resonemang som är inspirerat av Bourdieus studier av kulturellt kapital inom olika klasser och applicerar det på turismen. Urry finner med hjälp av detta att den välutbildade medelklassen är de som i den postmoderna epoken främst ägnar sig åt former av semester så som bergsvandring och friluftsliv i skog. (Urry 2002:79ff) Detta är även den slutsats jag drar från min litteraturstudie. Enligt Urry är detta ett tecken på

att den välutbildade medelklassen återinförde en stor del av den romantiska åskådningen till naturturismen (Ibid.). Min tolkning av skiftet är att de nya mer romantiska åskådningarna etablerades under 1990-talet och den svenska naturturismen började förmedlas med en underton av miljövänlig medvetenhet och ansvarstagande turister.

De förändringar jag ser i aktörernas relation till varandra är att turisterna i mycket större utsträckning än innan fascinerats över lokalbefolkningen på de platser de besöker. De imponeras av deras gästvänlighet och kunskaper. Att samerna under den här perioden i mycket högre utsträckning än tidigare driver turistföretag är ett tecken på ökad jämlikhet mellan aktörerna inom naturturismen. Handlingarna som utförs i rummet är fortfarande mycket diversifierade och den största förändringen jag ser i handlingarna efter detta diskursskifte är att de i och med den postmoderna medvetenheten hos aktörerna betraktas annorlunda än tidigare. De nya värderingarna skapar nya sociala praktiker inom naturturismen och en allt större efterfrågan på mer individanpassad naturturism möts av nya institutioner. Ekocertifierad turism är den tydligaste av dessa nya institutioner.

I dagens rådande naturturismdiskurs finns också minnesfragment från den tidigare diskursen. Det tydligaste är att handlingarna i stort sett är detsamma även om de betraktas annorlunda nu. Tusentals människor söker sig varje år till fjälltrakten och delvis söker de precis samma upplevelse som deras farföräldrar gjorde i början av 1900-talet. Dock så är det trots allt de aktuella värderingarna som bidrar till att upplevelsen blir vad den blir och idag tolkar vi in annat i vår upplevelse av naturen än vad som man gjorde i de tidigare naturturismdiskurserna.

Slutord

Diskursen kring svensk naturturism har förändrats kraftigt under 1900-talet. Våra värderingar, institutioner och vår natursyn är mycket olika det som rådde i början av seklet. Trots detta ser vi idag åter att den rådande typen av åskådning är den romantiska som också var den gällande i början av 1900-talet. Då denna typ av åskådning då som nu främst lockar de mer välutbildade och ekonomiskt välbeställda samhällsgrupperna kan man fråga sig om inte denna utveckling gör naturturismen mer exkluderande än den var under perioden 1940-1990. Eftersom naturturism spås vara en av de nya progressiva näringarna på landsbygden bör det finnas ett stort intresse för att aktivt arbeta för att göra den mer inkluderande. Mer forskning inom detta område behövs för att öka förståelsen för hur dagens och morgondagens naturturism kan komma att se ut.

Källor

Böcker och artiklar

Aldskogius, Hans 1972: Turisternas dalarna och Dalarnas turister. I

Thaning, Olof (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1972*, Esselte AB, Stockholm 1972

Andersson, Pelle 2003: Med Fjälluffakort på Kungsleden. . I Anderson, Pelle (Red): *Resenär - inte turist!* Nörhaven AS Viborg 2002.

Andersson, Stina 1992: Vandrarhem vid vatten. I Johansson, Ulf (red) *Svenska turistföreningens årsskrift 1992*, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1991

Beckman, Ernst 1902; Två utfärder från Bydalen. I: Bohemian, Mauritz (Red) : *Svenska turistföreningens årsskrift 1902*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1901

Bergström, L 1912; Mycket land- Litet folk. Intryck från en vistelse i Västerbotten och Lappland sommaren 1910. I: Boheman, Ezalin (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1912*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1912

Buchberger Lantz, Sylvia, 2007: *Debatten kring en litterär kanon – En diskursanalys av artiklar på dagstidningarnas kultursida*. ISSN 1654-0247. Högskolan i Borås 2007.

Börjesson & Palmblad 2007: Introduktion. I Söderholm, Peter (Red): *Diskursanalys i praktiken*. Författarna och Liber AB. Malmö

Carlsson, Bo 1991: Bohuslän och havsmiljön. I Johansson, Ulf (red) *Svenska turistföreningens årsskrift 1992*, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1991

- Cleve-Euler, Astrid 1912; Ett vatten för kanotister. I Boheman, Ezalin (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1912*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1912
- Eek, Göte 1972: Fritidsby i fjällkanten. I Thaning, Olof (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1972*, Esselte AB, Stockholm 1972
- Flodin, Britta 1952: Skolresan. I Lundquist, Gösta (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1952*, Esselte AB, Stockholm 1952
- Fries, Carl 1922: Till Pitedalen. I : Boheman, Ezalin (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1922*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1922
- Geete, Erik 1922: Förbättrade turistleder inom Särna och Idre I: Boheman, Ezalin (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1922*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1922
- Hellström, Lena 2003: Drömresan. I Anderson, Pelle (Red): *Resenär - inte turist!* Nörhaven AS Viborg 2002.
- Horney, Nils 1932: Att gå. I: Fries, Carl (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1932*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1932
- Hörstadius, Greta 1972: Ett kvarts sekel i Grövelsjön. I Thaning, Olof (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1972*, Esselte AB, Stockholm 1972
- Lindgren, Sven-Åke, 2007: Michel Foucault och sanningens historia. I: Per Månson (red): *Moderna samhällsteorier*, Norstedts Förlagsgrupp AB
- Lundqvist, Jan 1984: I kanot på ett delta. I Elg, Margareta (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1984*, Esselte Herzogs, Uppsala
- Lundquist, Gösta (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1952*, Esselte AB, Stockholm 1952
- Löfgren, Orvar 1999: *On Holiday – a history of vacation*. University of California Press, Ltd. London 2002

- Malmberg, Sigvard 1942: Granit och Pansar. I Lundquist, Gösta (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1942*, Esselte AB, Stockholm 1942
- Mauritz 1902 (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1902*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1902
- Neuman, Iver 2003: *Mening, Materialitet, Makt*. Studentlitteratur. Lund
- Ottosson, Mats 2011: Slå följe till Sylarna. I Tapper; Anders(Red): *Svenska Leder – På äventyr i andras spår*. Stibo Graphic A/S, Horsens 2011
- Pettersson, Robert 2003: Turism i Sameland. I Anderson, Pelle (Red): *Resenär - inte turist!* Nörhaven AS Viborg 2002.
- Sehlin, Halvar 1985: *STF 100 år*. Esselte Herzogs, Uppsala 1985
- Selander, Sten 1942: Vägen till Virihaure. I Lundquist, Gösta (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1942*, Esselte AB, Stockholm 1942
- Svenonius, Fredrik 1892; Om Lappkåtar samt Turistföreningens lappska fjällhyddor. I: Lagercrantz, Jacques (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1892*, Wahlström och Widstrand, Stockholm 1892
- Svensson, Roland 1962: Öar och människor. I Thaning, Olof (Red): *Svenska turistföreningens årsskrift 1962*, Esselte AB, Stockholm 1962
- Urry, John 2002: *The Tourist Gaze. Second edition*. Sage Publications, London 2002
- Wike, Håkan 2011: Ljusa kusten i kajak. Tapper; Anders(Red): *Svenska Leder – På äventyr i andras spår*. Stibo Graphic A/S, Horsens 2011

Internetmaterial och internetkällor

Sjögren, Peter 2012, *Romantiken (elektronisk)*. Tillgänglig:
http://www.ne.se/romantik?i_h_word=romantiken (2012-06-15)

Löfgren, Orvar 2009. *När Sverige tog semester (elektronisk)*. Tillgänglig:
http://www.ne.se/static/utskick/nyhetsbrev/resources/09v24_prosp_rep1.jsp
(2012-06-15)

Terpstra, Peter 2011. *Fakta om svensk turism (elektronisk)*. Tillgänglig:
<http://publikationer.tillvaxtverket.se/ProductView.aspx?id=1618>
(2012-06-15)

Ekoturismföreningen. *Naturens bästa (elektronisk)*. Tillgänglig:
<http://www.ekoturism.org/naturensbasta/resMed/index.asp> (2012-06-15)

NE, Postmodernism. *Nationalencyklopedin (elektronisk)*. Tillgänglig:
<http://www.ne.se/postmodernism> (2012-06-15)

Håård, Ulrika 2012. *Naturen är viktig för turismen – men kunskapen otillräcklig (elektronisk)*. Tillgänglig:
<http://www.miun.se/Global/Forskning/Center%20och%20institut/ETOUR/Faktabladd%20Etour%20webben.pdf>
(2012-06-15)